

1968¹

Miloslav Petrussek

Tento text jsem s plným vědomím, co činím, psal bez opory v historických materiálech, toliko na základě vzpomínek a ve snaze přiblížit atmosféru Pražského jara optikou jednoho z velmi nepatrných a zcela nevlivných aktérů.

Nemohu si vzpomenout na přesné znění onoho verše o dětství a mládí, kdy slunce v létě svítilo stále a kdy v zimě sněhu bylo plno a byl bělejší, snad to nějak tak zpíval i Karel Gott, ostatně již v roce 1968 idol všech dívek a dam. Označení Jaro národů, Pařížský máj či Pražské jaro mají význam metafor, pod nimiž skrýváme významné, namnoze přelomové dějinné události, současně ale zakrýváme každodennost těch „velkých historických dob“ – a přece jsme v nich žili vydělávající na svůj chléb každodenní, chodíce také do hospod či do salonů, prožívající své lásky a zklamání, sledující své ambiciózní mladistvé cíle v naději, že se svět konečně otevře, nebo ukončující svá životní díla s lichým vědomím, že vlastně konce nemají a mít nemohou.

Ponechám s radostí a úlevou politologům a historikům jejich badatelské přístupy k Pražskému jaru 1968 s plným vědomím, že se nedohodnou a dohodnout ani nemohou: každá doba má své nadšené obhájce stejně jako zatrpklé kritiky. Bylo Pražské jaro jenom výměnou komunistických garnitur, do níž nepříliš šťastně medvědí tlapou zasáhly sovětské tanky, nebo vážně míněným pokusem o třetí cestu, o hledání toho dnes již zprofanovaného „socialismu s lidskou tváří“? Odpověď lze možná aspoň zčásti najít právě v tom, jak Pražské jaro prožívali „běžní lidé“ – jako paradoxně obyčejné neobyčejné jaro, obyčejné astronomicky a neobyčejné politicky. Někdy historikové dějinné etapy zkracují nebo prodlužují, mluví o krátkých či dlouhých staletích a vcelku právem ignorují uměle stanovené časové předěly (tak třeba 20. století bylo krátké, protože začalo první světovou válkou a končilo již rozpadem komunismu, což je postřeh jistě rozumný). Chci se nicméně držet kalendáře, s malými, několikadenními přesahy, a povědět, jak jsem prožíval ony významné měsíce já sám – spolu se svými blízkými. Tak především – od nástupu Dubčeka na trůn generálního tajemníka v lednu 1968 jsme si začali uvědomovat významnost doby, v níž žijeme – odehrálo se totiž něco, na co jsme nebyli zvyklí: tajemník byl vystřídán, aniž byl souzen či dokonce popraven, ba zůstal ve funkci prezidenta republiky. Zábavné na té věci bylo ovšem to, že nikdo v českých zemích (a

¹ Pod názvem „Moje pražské jaro 1968“ vyšel tento text (mírně redakčně upravený) v deníku *MF Dnes*, příloha *Kavárna*, dne 17. 5. 2008.

málokdo na Slovensku) věděl, kdo ten budoucí idol – Alexander Dubček – vlastně je, neznali jsme jeho tvář a o názorech nemohlo být řeči, ostatně neměl je samostatně nikdy. Od února se vlekla v novinách většinou karikaturně rozvíjená aféra generála Šejny, který prchl na Západ údajně s diplomatickou taškou plnou tajemství, ve skutečnosti (prokazatelně) šlo o to, že kšeftoval jako vojenský správce lesů, vod a strání s pšeničnými či jakýmsi jinými semínky, které bohatě rozprodával. Získal za to hrdý lidový titul generál Semínko. Na věci byly zajímavé dvě okolnosti: především – Semínko byl nejmladším generálem vůbec (bylo mu něco přes třicet a nikdy ničemu nevelel), byl však Novotného oblíbencem, a za druhé – z celé té aféry generálovy se nestal tučně tištěný bulvár. Spíše šlo o ten politický podtón celé věci. Inu, diskutovali jsme sice o ní jako o příznaku doby, ale byla věru i jiná a vážnější témata.

Celý ten čas lze asi právem charakterizovat jako nejzpolitizovanější období celých „dějin“ komunistické moci: diskutovalo se všude, v tramvaji, ve vlaku i v hospodách (tam samozřejmě nejdůrazněji), hledaly se alternativy, vyslovoval nesouhlas – a hlavně – nikdo se nebál mluvit. To bylo opravdové novum, nikdo se nebál mluvit, byla svoboda slova v tom nejelementárnějším smyslu. Političnost té doby se ale projevila ještě v jedné nápadné věci, nikdy již nezopakované, že totiž lidé četli denně noviny a ne jedny, ale troje, čtyři, na Mladou frontu se v sobotu stály fronty, náklad Literárních novin byl extrémní (v době, kdy vyšla slavná výzva Dva tisíce slov, dosáhly nákladu přes sto tisíc), mimořádný vliv získala týdenní periodika, zejména Reportér a Universita Karlova. Já pak v tom prosluněném čase (viz výše citovaná píseň) jsem v pozdní odpoledne s pěti tiskovinami odcházel do zahradní restaurace Pod Pekařkou, kde jsem přečetl vše, co bylo tištěno – včetně tiráže. Pozoruhodné na věci bylo ovšem to, že tisk, který se díky uvolnění (de facto vůbec nefungující) cenzuře (někteří se uvolnění cenzury strašně báli, což byl jen výraz strachu z Moskvy) stal reálně pluralitní, nikdy, vůbec nikdy nesklouzl k bulváru: lidé žili politikou, ne bulvárem. Snad jen dvě události zaváněly jakousi – s prominutím – dobře míněnou bulvarizací, ale i ony měly smysl bytostně politický. Václav Černý, ale původně kterási novinářka (uložil jsem si, že nebudu pátrat v pramenech, abych „pel dojmu“ nesetřel), otevřeli kauzu Fučík – Reportáž je prý podvrh, je to artefakt vyrobený Štollem a Fučíkovou, protože (to byl nejsilnější argument) nic podobného se přece v žádné jiné nacistické věznici nepodařilo. Sečtělý čtenář ví, že případ byl uzavřen – snad podoben boji o Rukopisy – až v 90. letech. To druhé téma otevřel enfant terrible Pražského jara Ivan Sviták, když rozpoutal nikoliv nezdůvodněnou tiskovou kampaň kolem podivného úmrtí Jana Masaryka – víme, že se již asi nikdy nedozvíme, jak to vlastně

bylo. Nicméně obě témata byla předmětem vášnivých sporů, diskusí a hypotéz: Čech je skvělý hypotetik, ale když přijde na to, aby svou hypotézu hájil, včas zmlkne.

Nemohu a nechci popřít, že pražské jaro (21. 3. – 21. 6 plus jeden týden, který tam budeme nutně potřebovat) prožívali i na úrovni každodennosti jinak nekomunisté a komunisté. Říkám komunisté s plným vědomím, protože v té době oněch utilitárních a pragmatických „členů strany“ (oni si totiž po roce 1970 ani komunisté neříkali) bylo pomálu a tehdejší skutečné „jádro strany“ tvořili lidé, kteří vkládali do toho, čemu se říkalo obrodný proces (lidově „obrodňák“ – i to svědčí o tom, že ten zhora politický proces byl záležitostí zdaleka již ne vnitrostranickou), velké naděje. Víru, že idea, o jejíž zkompromitovanosti již sami neměli většinou pochyb a kterou chtěli korigovat, učinit ji modernější a zejména uvést do kontextu světového levicového hnutí, je schopna proměny, transformace, modernizace, reformy... Nekomunisté se v podstatě (a tato úvahu nemá – jako nic z toho, co řečeno – status politologické analýzy) podle mých osobních zkušeností dělili do dvou skupin – do skupiny, která byla ochotna přijmout ideu socialismu s lidskou tváří (socialismus totiž nebyl jen sociálně nespravedlivý a politicky totalitní, v roce 1967 již byl i lidsky zčásti snesitelný) a tedy s komunisty spolupracovat a podpořit je masovou akcí (což se ostatně později na kratinký čas také stalo), a do skupiny, která od samého počátku (a jistě ze svého hlediska plným právem) viděla v komunismu emanaci všeho zla, ztělesnění choutek d'ábových a nereformovatelnou ideu, která je bytostně špatná – již od dob staříckého Marxe. Diskutoval jsem s „reprezentanty“ obou táborů a nebyly to diskuse vždycky příjemné. Jako jablko sváru se nakonec vždycky ukázalo to, kam až je strana ochotna zajít a nakolik je ochotna uzdičku, kterou přece stále jen držela, popustit: vznikl K231 a KAN, dvě organizace, které ani „obrozené vedení“ strany nebylo ochotno tolerovat. Byli to bývalí političtí vězňové (název K231 byl odvozen od čísla paragrafu, podle něhož byli odsuzováni), kteří se dožadovali ani ne tak formálních náhrad, jako přiznání plné lidské důstojnosti a plnohodnotného občanství, a Klub angažovaných nestraníků, který tvořil (bez ohledu na program) vědomou protiváhu organizaci komunistů – prokažte svou lidskou tvář tím, že uznáte, že jsme všichni stejně hodnotní lidé a že máme všichni stejné shromažďovací a vyjadřovací právo. Měl jsem kamaráda (a mám jej dodnes), který se v KAN angažoval, ale nakonec dospěl k zajímavému zjištění, že „z toho nic nebude“, protože KAN nemá sjednocující ideu a vyčerpává se vnitřními spory. Mimochodem – v polovině 70. let vstoupil do strany...

Strana nakonec dala svému usilování o proměnu společnosti a snad i státu podobu v tzv. Akčním programu. Květen, myslím, že byl krásný a slunný, začal pitomostí, již se spisovně

říká pokus o kompromis – mezi promoskevskými radikály, kteří si nechtěli rozházet Moskvu, a reformními komunisty, kteří se nechtěli vzdát zejména toho, čeho se jim od února dostalo poprvé, totiž spontánní a masové podpory lidu obecného. Nicméně hora porodila myš.

Nekomunisté byli otráveni nečtivostí textu Akčního programu, který byl kombinací inteligentních nápadů a stranického dřevěného jazyka, a komunisté byli zklamáni tím, že se předkládá cosi, co jaksi důvěrně známe – poněkud zmatený a neurčitý kompromis, který ovšem za každou cenu držel pevně v rukou „vedoucí úlohu strany“. Inu, byl-li počátek května politicky nepřívětivý Akčním programem (málokdo dnes ví, kolik opravdových hlav se ale na jeho tvorbě podílelo), byl mimořádný Prvním májem. I moje tehdy čtyřletá dcera, kterou jsem nesl na ramenou, si dodnes pamatuje ten obrovský zážitek, kdy lidé bez konce proudili kolem „nových tváří“, zdravili, volali, vraceli se, kolem tribuny nestáli milicionáři a vojáci, ale Sokolové, legionáři, ano, tehdy ještě v plné síle, junáci a svazáci s nově nabytým sebevědomím. Myslím, že nebylo od dob Nerudových krásnějšího Prvního máje a již ani nebude, protože nebude důvod. Tehdy důvod byl – byla to manifestace důvěry. Až čas ukázal, že důvěry vložené v nesprávné ruce.

Ti noví reprezentanti byli veřejnost známi jen zčásti, poprvé se takto veřejnosti představil nově zvolený prezident Ludvík Svoboda, v něhož se vkládaly – ale kolik jich bylo podobných – naděje, jež se nenaplnily. Podařilo se mi ryzí náhodou v onom roce potkat Ludvíka Svobodu v Belianských Tatrách, šel neuvěřitelně svěže, provázen svou dcerou Zoe a asi dvěma muži ochranky, prostý a příjemný. Ale stačí to – včetně válečné zkušenosti, kruté a často ponižující – k tomu, aby uhájil to, čeho jsme byli plní a čeho jsme se nechtěli vzdát?

V polovině května vstupují na scénu studenti, konečně! Volí osobitou formu vážnosti a recese v Majálesu, který se po letech zákazů (s jednou výjimkou) znovu koná, svobodně, s hesly, která by si pak celé dvacetiletí nikdo netroufl šeptat ani doma pod peřinou... Byl jsem tam a nasál tu obrovskou víru mladých, namnoze svých studentů, ve změnu, víru, která byla zklamána a přece se zrodila znovu, v disentu a potom v listopadových událostech roku 1989.

Na ruzyňském letišti jsem ale v polovině června nebyl, ostatně co bych tam hledal, zván jsem nebyl. Přes deset tisíc milicionářů se tam shromáždilo, aby vyjádřilo svůj nesouhlas (!) s politikou strany, která ustupuje od svých „marx-leninských“ principů, zrazuje naši „lásku k Sovětskému svazu“, opouští principy internacionální jednoty... Již si nepamatuji, zda je tam Dubček jel pacifikovat, asi ano – ale Dubček byl slabý a tu masu odhodlaných bječů (přesně tak se za rok ukázali v plné parádě) přesvědčit nemohl.

Jaro 1968 se skončilo v tom mimometeorologickém významu 27. června, kdy vyšel text, který vyvolal největší nadšení a největší nevoli – Dva tisíce slov, text z pera brilantního Ludvíka Vaculíka, který promlouval z duše většině z nás: nedejme se, držme se konečně znovu poznané pravdy, nepřístupujme na ty již klasické a vždy katastrofální kompromisy, zůstaňme sebou samými.

Bylo to krásné jaro, nejkrásnější jaro mého života, jaro nadějí a víry. Vina těch, kdo podupali čerstvé sazenice a kdo zahnali většinu národa do až trapného chalupářského soukromí, je nezměrná. Jednu věc se tito lidé nikdy nenaučili – pokoře a schopnosti omluvy. Snad ani nevědí, kolik lidských životů zničili a kolik lidí připravili o naději a víru a o prožitek líbezného a půvabného jara... A nejen toho osmašedesátého.